

Kitap Eleştirisi

Herman ve Chomsky'nin

Propaganda Modeli:

Rızanın İmalatı:

Kitle Medyasının Ekonomi Politikği

Javanshir Gadimov

Zirve Üniversitesi İletişim Fakültesi

javanshir.gadimov@zirve.edu.tr

Rızanın İmalatı: Kitle Medyasının Ekonomi Politikği

Edward S. Herman ve Noam Chomsky

Orijinal Adı: *Manufacturing Consent: The Political Economy of the Mass Media*

Çeviri: Dr. Ender Abadoğlu

İstanbul: bgst Yayınları, 2012, 478 sayfa

John Rambo (Sylvester Stallone), Vietnam Savaşı'na katılan ABD ordusunun elit komando birliğinin eski bir üyesidir. Rambo, savaşta Onur Madalyası da almıştır. Ordudan terhis edildikten 7 yıl sonra, Aralık 1981'de, eski asker arkadaşlarından Kıdemli Başçavuş Delmar Berry'nin savaşta "Agent Orange"ın etkisine maruz kaldığı için kanserden öldüğünü öğrenir. Bununla, Rambo birliğinin hayatta kalan tek üyesi olduğunu fark eder. Ne yapacağını bilemeden dolaşan Rambo bir kasabaya girer ve olaylar bundan sonra başlar (First Blood, 1982).

Rambo serisinin ilk filmi Vietnam Savaşı'nı konu edinmese de, savaşın etkilediği bir gazinin savaş sonrası sorunlarını ele almaktadır. Askerlik arkadaşı da savaşta kullanılan gazın etkisiyle ABD'ye döndükten sonra ölmüştür.

<http://ilefdergisi.org/2015/2/2/>

Rambo filmleri, Hollywood'un aksiyon filmleri arasındaki en popülerlerinden- dir. Her ne kadar ilk film 1982 yılında yapılsa da *Rambo* serisi 1985, 1988, 2008 yıllarında üç film ile daha beyaz perdede yerini almıştır. Serinin muhtemelen son filmi için çalışmalarına başlayan oyuncu ve yönetmen Sylvester Stallone, isminin de ilk filmi çağrıştıran *Rambo: Son Kan* olacağını duyurmuştur (Child, 2015).

Rambo serisinde üçüncü (Afganistan'da geçiyor) ve dördüncü (Myanmar'da geçiyor) filmleri her ne kadar farklı ülkelerde geçse de Rambo yine de bir Vietnam Savaşı gazisi olarak kalır. İlk iki filmde de Vietnam Savaşı ana tema olarak karşımıza çıkar. Birinci filmde Vietnam gazisi eski komandonun öyküsü anlatılmaktadır. *Rambo* dizisinin ikinci filmi de benzer bir konuyu işlemektedir. Savaşın sonra Vietnam'da "unutulan" Amerikan askerleri ve onların kötü koşullarda esirlikte saklanması filmin ana temasıdır. Rambo'nun yine bir "kahramanlık örneği" sergileyerek onları kurtarması ve bütün bunlar olurken, göz kamaştırıcı çatışma ve aksiyon sahneleri ise olayın süsü sayılabilir.

Rambo serisinin ilk filmi sinemada ABD askerlerinin savaş sonrası post-travmatik stres bozukluğu ve "Agent Orange" a maruz kalmasını konu edinen ilk filmlerden biridir. Film ayrıca savaşın dönen gazilerin kötü muamele görmesini konu edinir. Bu gazilerden birçoğunun bir işte çalışacak yeterli eğitime sahip olmamasını da konu edinen ilk filmlerden biridir. Tabii filmde bütün bunlar aksiyon sahnelerinin örtüsü altında yapılır. Bu örtünün altında ise devletin kirli işlerini gören bir gazinin yardım çığılığı ve bunun karşılıksız kalması yatmaktadır (Rico, t.y.).

Filmlere baktığımızda savaşın etkilediği ABD askerlerini ve onların acıklı hikâyelerini görmekteyiz. Hatta filmlerin savaşın dönen, çalışmak için iş tecrübesi ve eğitimi olmayan askerlere sahip çıkmadığı için ABD yönetimini eleştirdiğini de söyleyebiliriz. Ancak filmin, savaşın Vietnam'da yol açtığı can kaybı ve zararlara asla değinmediği ve göz ardı ettiğini çok az kişi fark edebilmektedir. Agent Orange sonucu bir Amerikan askeri ülkesine döndükten sonra kanserden ölmüştür ancak orada yaşayan halkın bu kimyasal madde- nin etkisini yıllarca yaşamasına hiç bir atfı yoktur. Ne de olsa film bir aksiyon yapımıdır ve "Vietnam gazisinin acıklı öyküsü" ise bize bir alt metin olarak sunulur.

Edward S. Herman ve Noam Chomsky, *Rızanın İmalatı: Kitle Medyasının Ekonomi Politikası* kitabında *Rambo* filmini konu edinmemektedir. Ancak ge-

liştirdikleri “Propaganda Modeli”ni anlatırlarken, ABD basınının Vietnam Savaşı’na ele alma biçimine çok geniş yer ayırmaktadırlar. Basında çıkan haberlerin hangi konulara değindiği, hangi konuları göz ardı ettiği ve hangi konuları çarpıttığına “Hindiçin Savaşları I: Vietnam Savaşı” başlıklı beşinci bölümde geniş yer ayırmaktadırlar. Dönemin ABD medyasının Vietnam Savaşı’na bakış açısının, 1982 yılında aslında hiç değışmeden *Rambo* filmine yansıdığını da söyleyebiliriz. ABD ana-akım medyası nasıl savaşı sadece ABD yanlısı görerek yansıtmış, siviller ve orada yaşanan dramı görmezden gelmişse *Rambo* filmi de hikâyeyi benzer şekilde yansıtmıştır.

Herman ve Chomsky de *Rızanın İmalatı*’nda “Propaganda Modeli”ni anlatırken sadece Vietnam Savaşı’na değil, bir bölümde de Vietnam’ın komşusu olan Laos ve Kamboçya’da yaşananlara değinmektedirler. ABD basını gibi sineması da yönetimi eleştiriyor gibi görünse de aslında yönetimi destekleyerek, ABD’nin Vietnam’ı işgalini ve savaşın haklılığını savunmaktadır. Ayrıca daha çok ABD kayıplarına odaklanmaktadır. Olayın Vietnam’daki acılar, maddi zararlar, insan dramı kısmını ise görmezden gelmektedir. İzleyenlerin aklına, sanki “acı çeken, zarar gören ABD olmuştur” kazınmaktadır. Bir de sinemanın çok popüler bir kitle iletişim aracı olduğunu ve özellikle Hollywood sinemasının bütün dünyaya yayıldığını düşünürseniz, “propaganda” etkisinin çok daha uzun süreli ve geniş ölçekli olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır.

Rızanın İmalatı da ABD ana-akım medyasına odaklanarak, medyanın objektif bir şekilde olayları yansıtmaması gerekirken, aslında yönetimin ve onlara finansal kaynak sağlayan iş dünyasının çıkarları doğrultusunda hakaret ettiğini anlatmaktadır. Kitap sadece medyanın propaganda rolünü savunmakla kalmaz, aynı zamanda bunu yapılan araştırma ve örneklerle de ortaya koyar.

“Özgür basın” denilen bir kitle medyası var mıdır? Eğer yoksa basının özgürlüğünü kısıtlayan, engelleyen ve yok eden faktörler nelerdir? Bu sorulara cevap verebilmek için iki etkeni dikkate almak gerekmektedir: Birincisi, basın kuruluşunun sahibi kimdir ve mülkiyeti kime aittir? İkincisi ise, ona baskı yapabilecek ve denetlemeyi yapan üst toplumsal yapı ile ilişkisi nasıldır?

Herman ve Chomsky, medyanın kendini denetleyen ve finanse eden güçlü toplumsal grupların çıkarlarına hizmet ettiğini ve onların lehine propaganda yaptığını savunmaktadırlar (s.15). Peki, basın “özgürlüğünü” savunmaya kalkışır mı? Denetleme mekanizması baskıyı artırabilir ve finans kaynakları da desteği çekebilir. O zaman özgür basından söz edebilir miyiz?

Herman ve Chomsky'nin *Rızanın İmalatı*, medyaya eleştirel ve alternatif bir bakış açısı sunmaktadır. Herman ve Chomsky, "sol şüpheciliği" ve "komplo teorisi" olarak eleştirilen "Propaganda Modeli"ni ampirik araştırma yöntemleri ile kanıtlamaya çalışarak, eleştirilere cevap vermektedirler. Demokratik ülkelerde özgür medya olgusu üzerinde durulurken, bu medyanın aslında o kadar da özgür olmadığı, "bağımlı" olduğu kurum ve kuruluşların çıkarları doğrultusunda "kendi rızası" ile hareket ettiğini savunmakta ve bunu örnekleri ile ortaya koymaktadırlar.

Herman ve Chomsky, geliştirdikleri "Propaganda Modeli"ni teorik olarak ve örnekleri ile altı bölümde ortaya koydukları kitaba başlamadan önce John Milton'un "Halkın gözüne mil çekenler, şimdi 'halk ne kadar kör' diye şikâyet ediyorlar" ifadesini aktarmaktadırlar (s.12).

Rızanın İmalatı'nın "Bir Propaganda Modeli" başlıklı birinci bölümü Herman ve Chomsky'nin geliştirdiği modelin tanımlanması ve açıklanmasına ayrılmaktadır. Bu bölümde, yine medyanın propaganda işlevine somut örnekler verilerek bu propaganda işlevinin nasıl oluştuğu üzerinde durulmaktadır.

Propaganda ve medya kelimeleri yan yana kullanıldığında, öncelikle baskıcı rejimlerin kendi fikir ve görüşlerini halka empoze etmesi akla gelmektedir. Bunun tarihteki en iyi örneklerini Bolşevik basını ve Nazi Almanya'nın kitle iletişim araçlarını kullanım şekli oluşturmaktadır. Ancak Herman ve Chomsky, "Propaganda Modeli" ile özellikle araştırma yaptıkları ABD'deki "özgür ve bağımsız" ana-akım medyanın, örneğin Sovyetler Birliği medyasından daha fazla devlet propagandası yaptığını örnekleri ile ortaya koymaktadırlar.

1920'lerde yazar Walter Lippmann, propogandanın çoktan beri "hükümetin düzenli bir organı" haline geldiğini ve gelişmesi ile öneminin düzenli olarak arttığını savunmuştur (s.66). Herman ve Chomsky, kitle medyasının bütün yaptığının sadece bundan ibaret olduğunu iddia etmemekte ancak verdiği hizmetin içinde propoganda işlevinin önemli bir yer tuttuğu dile getirmektedirler (s.66). Yazarlar medyanın birçok işlevi ile birlikte propoganda işlevinin de çok önemli bir yer kapsadığını savunmaktadır:

Diğer işlevlerinin yanı sıra, medya kendisini denetleyen ve finanse eden güçlü toplumsal grupların çıkarlarına hizmet eder ve onların lehine propoganda yapar. Bu çıkarların temsilcilerinin öne çıkarmak istedikleri önemli gündemleri ve ilkeleri vardır ve medya politikasının şekillendirilmesi ve dayatılması açısından oldukça elverişli bir konuma sahiptirler. Normal olarak bu, kaba müdahaleyle

değil, uygun çizgide düşünen personelin seçilmesi, editörlerin ve çalışan gazetecilerin kurum politikasıyla uyumlu öncelikleri ve haber değeri kriterlerini içselleştirmeleri sayesinde başarılıdır (s.15).

Totaliter rejimlerdeki devlet medyasının propaganda işlevi ile ABD anaakım medyasının propaganda işlevi ise farklılık göstermektedir. En başta ABD ana-akım medyası propagandayı gönüllü yaparken, diğeri belirli ölçüde muhalefete izin vermektedir. Yazarlar, medyanın muhalefet etme işlevinin de olduğunu belirtirler:

Medyanın performansına hükmeden bu yapısal faktörler yüzde yüz denetleyici değildir ve her zaman basit ve homojen sonuçlar üretmezler. Medya kuruluşlarının çeşitli organlarının sınırlı bir özerkliğe sahip olduğu, bireysel ve mesleki değerlerin medyanın performansını etkilediği, medya politikasının eksiksiz bir şekilde dayatılmadığı ve bizatihi medya politikasının benimsenen bakış açısını sorgulayan belli ölçüde muhalefete ve haber akışına izin verdiği oldukça iyi bilinir; hatta bizim bu kitapta sunduğumuz kurumsal eleştirinin bir parçasını oluşturduğu bile söylenebilir. Bütün bunlar, belli bir muhalefeti ve rahatsız edici gerçeklerin haber yapılmasını teminat altına almak üzere iş başındadır. Fakat sistemin güzelliği şuradadır ki, bu türden muhalefet ve aykırı enformasyon belli sınırlar içinde ve marjda tutulur; böylece onların varlığı sistemin monolitik olmadığını gösterir, ama diğer yandan, resmi gündemin hâkimiyetini bozacak güce erişmeleri engellenir (s.16)

Basın özgürlüğünü savunan ABD’de medyanın propaganda işlevi nasıl ortaya çıkar ya da neden ortaya çıkar sorusunun tek bir cevabı yoktur. Ancak bir medya kuruluşu kurmanın artan maliyeti ve bunun sonucu basının belirli şirket ve holdinglerin elinde toplanması, reklamın basının finansal kaynakları arasında önemli bir yere sahip olması başlıca sebepler olarak sıralanabilir.

Medya devlet propagandası yaparken, aslında sadece resmi görüşü benimser, alternatif görüşlere göz yumar ve resmi açıklamanın ötesinde bir araştırmaya ise hiç girmez. Çünkü resmi görüşü aktarmak çok kolay ve maliyetsizdir. Resmi görüşün doğru olup olmadığını araştırmak ise beraberinde ek gider ve masraf getirmektedir.

Medya bir konuyu aktardığında, konuya farklı bir açıdan bakıp asıl görmesi gereken konuyu görmezlikten gelebilmektedir. Vietnam Savaşı’ndaki kimyasal gaz kullanımı bu duruma örnek verilebilir:

Savaştan sonra, Agent Orange’ın ABD askerleri üzerindeki etkisinden dolayı, bu kimyasal savaş hakkında medyada bazı yazılar çıktı; fakat bu savaşın Güney

Vietnam'daki doğrudan hedefleri üzerindeki çok daha büyük etkileri neredeyse görünmez kaldı. 1990'larda New York Times, The Washington Post, The Los Angeles Times, Newsweek ve Times'ta yayımlanan, Agent Orange ve Vietnam'dan birlikte söz eden 522 makalenin büyük çoğunluğu, ABD hizmet personeline verilen zarar üzerinde yoğunlaşıyordu; yalnızca 9 makale gıda sağlayan ekinlerin hedef alınmasına değindi (39 makale yalnızca orman örtüsünün hedef alınmasından söz etti); yalnızca 11 tanesi Vietnamlılar ve Vietnam çevre varlığı üzerindeki etkisini az çok ayrıntılı olarak tartıştı; yalnızca üç tanesi, Agent Orange kullanımını "kimyasal silah" ya da "kimyasal savaş" olarak nitelendirdi ve yalnızca iki makalede bu maddenin kullanımının bir savaş suçu oluşturabileceği ileri sürüldü (s. 36).

Herman ve Chomsky, "Propaganda Modeli"ni açıklarken medyadaki süzgeçlerden bahsetmektedirler. Bunlar, bir haberin medyada yer almadan önce geçtiği "elemelerdir". Eğer haber tamamından geçmişse "özgür medyada" yer alır. Yazarlar, süzgeçleri şöyle sıralamaktadırlar:

1. Kitle Medyasının Büyüklüğü, Mülkiyeti ve Kâr Yönelimi: Birinci Süzgeç
2. İş Yapmak İçin Reklamcılık Ruhsatı: İkinci Süzgeç
3. Kitle Medyasının Haber Kaynakları: Üçüncü Süzgeç
4. Tepki Üretimi ve Zorlayıcılar: Dördüncü Süzgeç
5. Bir Denetim Mekanizması Olarak Anti-Komünizm
6. Kutuplaştırma ve Propaganda Kampanyaları (s.72 – 107).

Propaganda ise bu süzgeçlerin sonucunda oluşmaktadır. Herman ve Chomsky, "süzgeçlerin" totaliter bir devletin bile güçlkle ötesine geçebileceği bir propaganda sonucu ürettiğini savunmaktadır (s.207).

Herman ve Chomsky, *Rızanın İmalatı*'nın "Değerli ve Değersiz Kurbanlar" başlıklı ikinci bölümünde ise propaganda için bir araç olan "değerli ve değersiz kurbanlar" kavramını kullanmaktadırlar (s.107-154). "Değerli kurbanlar" resmi ideolojiyi yaymak için araç olarak kullanılacak kurbanlar iken, "değersiz kurbanlar" ise görmezlikten gelinen ve üzerinde durulmaya gerek görülmeyen kurbanlardır. "Değerli kurbanlar" düşman olan ya da dost olmayan ülkelere baskı uygulamak için değerli araçlardır. "Değersiz kurbanlar" ise "uydu devletlerde" hayatını kaybeden kişilerden oluşmakta, ancak basın bunların üzerinde durmamaktadır. Çünkü ABD bu ülkeleri desteklemektedir, bu "değersiz kurbanlar" bazen ABD vatandaşı olsa bile.

Herman ve Chomsky, “Propaganda Modeli”nin öngörülerini bir kaç olayla test etmektedirler. “Üçüncü Dünya Seçimleri: Meşrulaştırıcı Seçimlere Karşı Anlamsız Seçimler” başlıklı üçüncü bölümde ABD’nin desteklediği uydu devletleri ile ABD yönetiminin “düşman” gördüğü ülkelerdeki seçimlerin ABD basınında nasıl yer aldığı üzerinde durulmaktadır. Birinci örnekte ABD medyasında Nikaragua, El Salvador ve Guatemala’daki olayların yer alış şekli incelenmektedir.

ABD’nin müttefiki olan ve müttefiki olmayan ülkelerdeki seçimlerle ilgili “Propaganda Modeli” şu öngöründe bulunmaktadır:

Bir propaganda modeli, kitle medyasının devletin sunduğu perspektifi ve gündemi destekleyeceğini öngörür. Yani desteklenen seçimler, gerçekler ne olursa olsun, meşrulaştırılan görülecektir; desteklenmeyen seçimlerse -tabii yine gerçeklerden bağımsız olarak- yetersiz, gülünç ve meşrulaştırma işlevini yerine getiremeyen seçimler olarak değerlendirilecektir (s.155).

Bütün bölümlerde olduğu gibi Herman ve Chomsky, ABD ana-akım medyasının bu ülkelerdeki olayları görme ve sayfalarında yer verme biçimlerini ele almadan önce bu ülkelerde yaşanan olaylara detaylı bir şekilde yer vermektedirler. Seçimlerle ilgili bölümde de ABD’nin müttefiki olan El Salvador ve Guatemala ile ABD’nin müttefiki olmayan Nikaragua’daki seçimlerin basında yer alış şekline geçilmeden önce, buralarda yaşanan olaylar ayrıntılı olarak ele alınmaktadır.

ABD basını ve siyasetler, askeri yardım sağladıkları ve destekledikleri El Salvador ile Guatemala’daki seçimlere destek veren ifadeler kullanır. Hami hükümet; düzenlenen seçimi memnuniyet verici bir sözcük olan “demokrasi” ile, arka çıktığı askeri rejimi de seçimin desteklenmesiyle (dolayısıyla demokrasi ile) ilişkilendirmeye çalışır. Bir tarafta “imana gelmiş” demokratik ordu ve “barış” için oy kullanma mücadelesi veren halk vardır; diğer tarafta ise demokrasiye, barışa ve oy kullanma hakkına karşı çıkan isyancılar (s.156).

Herman ve Chomsky, buna karşılık ABD’nin müttefiki olmayan ülkelerdeki seçimlerle ilgili görüşler aktarılırken, çifte standart uygulandığına da dikkat çekmektedirler:

Dışişleri Bakanı Shultz’un da belirttiği gibi, “eğer bir seçim süreci yaşanacaksa, önemli olan bir seçimin yalnızca halkın oy verdiği sırada değil, onu anlamlı kılan önceki tüm unsurlar hesaba katılarak gözlemlenmesidir.” Bu söylediğini daha da açan Shultz açıkça, seçimlerin anlamlı olabilmesi için “rakip siyasi grupların ken-

dilerini örgütlemesine, halka ulaşmalarına ve medyaya erişmelerine” izin verilmesi gerektiğinden söz etmiştir. Tabii bu sözler 1984 Nikaragua seçimi dolayısıyla sarf edilmişti. Hiçbir Kongre üyesi ya da medya yorumcusu bu kriterlerin aynı yıl içinde yapılan El Salvador ya da Guatemala seçimlerine de uygulanmasının gerekip gerekmediğine ilişkin herhangi bir soru yöneltmedi (s.158).

Rızanın İmalatı’nın “Papa’yı Öldürmeye Yönelik KGB-Bulgar Gizli Planı” başlıklı dördüncü bölümü ise Papa’nın 1981 yılında Mehmet Ali Ağca tarafından vurularak yaralanması olayının, ABD basını tarafından nasıl Sovyetler karşıtı bir propagandaya dönüştürüldüğünü anlatmaktadır. ABD basını bu olayı Bulgarlar üzerinden Sovyet karşıtı bir kampanyaya dönüştürmüştür ancak mahkemeden tam tersi bir sonuç çıkmasından sonra, o zamana kadar yazıp çizilenler aniden unutulmuş gündemden düşürülmüştür:

Papa’nın vurulmasını özellikle seçkinlerin o zamanki taleplerini destekleyecek tarzda yorumlayan hâkim bir çerçeve üretildi. Bunun hemen ardından, seçkinlerin çıkarlarına hizmet eden propaganda çizgisinin sürekli tekrar yoluyla halkın zihnine aşılandığı bir kampanya örgütlendi. Alternatif çerçeveler görmezden gelindi ve konuya başka açılardan bakma eğilimi gösteren kaynaklar kitle medyasından dışlandı. Hâkim çerçeveye uyan olgular seçildi; hâkim çerçevenin öncüllerinin geçerliliğiyle ilgili olsalar bile, diğer olgular es geçildi. Aynı zamanda, kitle medyası alanını tekeline almasına izin verilen hâkim kaynaklar, Sovyet propagandasının gürültüsünden kendi seslerinin işitilmediğini öne sürerek yoğun şikâyetlerde bulundular. Uzun bir yargılamadan sonra, İtalya’da Bulgarlara karşı başlatılan hukuk savaşı kaybedildiği zaman, bu durum medya tarafından olabildiğince rasyonalize edilmeye çalışıldı. Geçmişe dönük herhangi bir ciddi değerlendirme yapılmadı ve çelişkiler aydınlığa kavuşturulmadan hikâye gündemden düşürüldü (s.208).

Kitabın beşinci ve altıncı bölümleri ise yazının başında *Rambo* filmi örneği ile değindiğimiz *Hindiçin Savaşları*’na ayrılmaktadır. İki bölümde anlatılan *Hindiçin Savaşları*’nın birincisinde geniş bir bölüm *Vietnam Savaşı*’na (s.233–317) – bu kitabın en uzun bölümüdür – ikinci kısmı ise Laos ve Kamboçya’daki olaylara ayrılmaktadır. Bu bölümlerde ABD’nin Vietnam’ı işgali ile başlayan savaş ve daha sonra Laos ve Kamboçya’da yaşanan olaylar ayrıntılı bir şekilde anlatılarak, ABD basınının bu olayları sadece kendi çıkarları açısından gördüğü, yanlı ve yanıltıcı haberciliği üzerinde durulmaktadır.

ABD basını, Vietnam Savaşı’nın ülkeye mali yükü ve asker kayıplarını dile getirirken; Vietnam’daki insan dramı, ülkeye verilen zarar, ekosistemin tahribi üzerinde ise ya çok az (görülmecek şekilde) durulmuştur ya da hiç durulmamıştır.

Rızanın İmalatı'nın bu bölümlerinde ABD'nin Vietnam'ı işgali ile Sovyetler Birliği'nin Afganistan'ı işgali kıyaslanmaktadır. ABD basınına göre Amerika Vietnam'da bir kurtarıcıyken, Sovyetler Birliği ise Afganistan'da işgalcidir. Ancak Herman ve Chomsky, ABD'nin de Vietnam'da bir işgalci olduğunu belirtmektedir:

Fakat medyanın ya da “kültür”ün bakış açısıyla, tarihte ABD'nin Güney Vietnam'a ve Hindişin'in geri kalan kısmına saldırması diye bir olay yoktur. Ana-akım medyada böylesi bir olguya ya da tarihin belki bu perspektiften de ele alınabileceğini kabul eden tek bir referansa bile rastlamak zordur -muhtemelen Pravda'nın Sovyetler'in Afganistan'ı işgal etmesi olayını kaydetmemesi, bunun yerine CIA tarafından desteklenen “haydutlara” karşı sadece Afganistan'ın savunulmasından söz etmesi gibi (s.248).

Herman ve Chomsky, *Rızanın İmalatı*'ndaki örnekler ile geliştirdikleri “Propaganda Modeli”ni doğrulamayı ve somut örneklerle ortaya koymayı amaçlamaktadır. Ancak Vietnam Savaşı'nın bu modeli doğrulamaktan öteye geçtiğini şu cümlelerle itiraf etmektedirler: “Propaganda modelinin Hindişin Savaşları'nda doğrulandığını tam anlamıyla söyleyemeyiz; çünkü medyanın devlet propaganda sistemine böylesine olağanüstü, kapsamlı ve istisnasız bir itaatkârlık göstereceğini öngörememiştir” (s.249).

ABD'de televizyonların Vietnam görüntülerini göstererek halkı muhalefete yönlendirdiği savunulurken, Herman ve Chomsky aslında bu görüşün doğru olmadığını ortaya koymaktadırlar. Hem televizyon hem de yazılı medya sonuna kadar ABD'nin Vietnam'daki “komünizme karşı savaşını” daha doğrusu “sivil katliamını” destekledi; tek muhalefet savaşın maliyetinin ABD açısından çok yüksek olması konusundaydı. Vietnam için maliyeti (yıkılan köyler, kullanılamaz hale gelen tarım arazileri, bombalanan topraklar) kimse umursamıyordu. ABD halkının sorunu ceplerinden çok fazla para çıkmasıydı. Ölen sivil Vietnamlıları, kamplarda yaşam mücadelesi veren insanları ve yıkılan ülkeyi sadece salonlarında, televizyon başında film gibi izlediler.

ABD'nin aynı yıllarda yine “komünist düşmanı” yok etmek için Kamboçya ve Laos'u bombaladığı ve hatta Laos'un 6 yıl boyunca “gizli” bombalandığını kimse bilmemektedir. Bombalama gizli olmuştur çünkü basın bu bombalamalara ya hiç yer vermemiştir ya da ABD'nin Kuzey Vietnam'ın bu bölgelere sızmasını önlemek için bombaladığını söyleyen yanlış ve yanıltıcı haberleri sayesinde bilinmez olmuştur.

Herman ve Chomsky, ABD basınına yanlı ve yanıltıcı habercilik yapmakla eleştirirken, buna karşı olarak alternatif bir medya ve çözüm önerisi de getirmektedirler. Ayrıca basının gerçekten özgür bir şekilde olayları aktarması durumunda, bu kitapta da örneklerini verdikleri bazı katliamların yaşanmayacağını savunmaktadırlar:

Kâr amacı gütmeyen, cemaat-tabanlı TV ve radyo yayın istasyonları ve şebekeler, halka erişim kanallarının daha iyi kullanılması, internet ve bağımsız yazılı medya, önemli demokratik toplumsal ve politik başarıların elde edilmesinde hayati bir rol oynayacaktır (s.55).

Eğer ABD basını haber ve yazılarında, Andrei Sakharov'un karşılaştığı güçlükleri ya da Jerzy Popieluszko'nun Polonya'da öldürülmesini (bkz. 2. Bölüm) işlediği biçimiyle Guatemala'daki kurbanları da işleseydi, Guatemala Hükümeti'nin son on yılda on binlerce insanı katletmesi çok zor olurdu. Eğer medya canice saldırıganlığı özgürlüğün savunulması şeklinde sunan, ama temsil ettiği çıkar gruplarının maliyetleri çok yükseldiğinde sadece taktiksel ayrıklara yer veren bir tutum içine girerek bu amaca hizmet etmeseydi, Güney Vietnam'a ve Hindic'in geri kalan kısmına karşı, arkasında hiçbir zaman giderilemeyecek olan bir sefalet ve yıkım mirası bırakan vahşi bir savaşı sürdürmek imkânsız olurdu (s.70).

George Gerbner (Jhally ve Gerbner, 1997) insanların anlattıkları hikâyelerden oluşan dünyada yaşadıkları için diğer canlılardan farklı ve eşsiz olduğunu ifade etmektedir. İnsanlar bildikleri şeylerin ya da bildiklerini zannettikleri şeylerin çoğunu hiç bir zaman kendileri tecrübe etmemiştir. Ancak bunları anlatılan hikayelerden öğrenmiştir.

Gerbner, bu hikâye anlatım sürecinin (bilgi ve haber paylaşımı) uzun yıllar yüz yüze iletişim ve sözel yolla yapıldığından bahsetmektedir (Jhally ve Gerbner, 1997). Daha sonra yazının keşfi, matbaanın icadı, elektronik devrim ve onun en yaygın kitle iletişim aracı olan televizyon ile hikâye anlatımı farklı mecralara ulaşmıştır. Televizyondaki olaylar hayattaki gerçekler olarak görülmeye başlanmış ve televizyon toplumun bilmesi gereken gerçeklere şekil veren bir araç olmuştur artık.

"Propaganda Modeli"ne de bu açıdan baktığımızda insanlar yaşanan olayları öğrenmeye ve onları anlamak için kitle iletişim araçlarına bağımlı olduklarından, orada söyleneni doğru olarak kabul etmektedirler. Ana-akım medya da, Herman ve Chomsky'nin (2012) ifadesiyle, sunduğu "yanlı ve yanıltıcı" hikâyelerle aslında ne olduğunu değil; "Propaganda Modeli"nin önerdiği gibi yönetim, şirketler cemaatinin toplumun olayı anlamasını istediği şekliyle insanlara empoze etmektedir.

Ana-akım medyanın geçtiği haberler ise toplumda daha bir güven duygusu ile kabul edilmekte ve doğru olarak görülmektedir. Bunun için “Propaganda Modeli”nin ana-akım medyaya odaklanmış olması önemlidir. Bir metnin, bir öykü ya da bir roman olarak topluma sunulması ile bir haber olarak topluma sunulmasının etkisinin en iyi örneği, özellikle radyonun en yaygın iletişim aracı olduğu yıllarda görülmüştür.

1938’de yönetmen Orson Welles radyoda, H. G. Wells’in *Dünyalar Savaşı* adlı romanın Marslıların dünyayı işgale başlamasıyla ilgili bir bölümünü haber tarzında okumuştur. Haberin duyulmasıyla birlikte panik havası yaşanırken Welles daha sonra bir basın açıklaması ile özür dilemek zorunda kalmıştı (Birsen 2011, s.21). Welles aynı metni haber tarzında değil de “Bu bir roman, kurmaca eserdir” diyerek okusaydı sonuçları böyle olmazdı.

Louis Althusser (2010, s.169) Devletin İdeolojik Aygıtları’dan (DİA) bahsederken, birçok DİA ile birlikte Haberleşme DİA’sından bahseder ve bunları basın, radyo-televizyon ve diğerleri şeklinde sıralar. Herman ve Chomsky ise ABD ana-akım medyasını; “Medya, tıpkı küçük iyi köpekler gibi (bekçi köpeğinden ziyade süs köpekleri gibi) ABD Hükümeti’nin çizgisini takip etti” (s.191) cümlesi ile (“devletin küçük süs köpeği” olarak her şeye boyun eğdiğini söyleyerek) daha sert bir eleştiriyi dile getirmektedirler.

Herman ve Chomsky, *Rızanın İmalatı* ile geliştirdikleri “Propaganda Modeli”ni doğrulamaya ve somut bilgilerle ortaya koymaya çalışırlar. “Propaganda Modeli”ne “komplo teorisi” eleştirisi yapılırsa da yazarlar kitabın sonunda bunlara tek tek cevap vererek kendi tezlerini kanıtlamaya çalışmaktadırlar. Hangi görüşü benimsediğiniz hiç fark etmeden *Rızanın İmalatı*, iletişim ve medya alanına ilgi duyanlar ve bu alanda çalışma yapanlar için, medyaya ve özellikle ABD ana-akım medyasına alternatif bir bakış açısı sunmaktadır. Ayrıca kitap, Herman ve Chomsky’nin modelini farklı ülkelerin medyalarına uygulamak isteyenler için bir örnek ve başvuru kitabı olarak da görülebilir.

Kaynakça

- ALTHUSSER, L. (2010) *İdeoloji ve devletin ideolojik aygıtları*. Çev. A. Tümetrekin. 4. Basım. İstanbul: İthaki Yayınları.
- BİRSEN, Ö. (2011). Türkiye radyoculuğunda alternatif yayıncılık arayışları: açık radyo örneği. *Erciyes İletişim Dergisi "Akademia"*, 2 (1), s.20-30.
- CHILD, B. (2015) *Sylvester Stallone announces title of final Rambo movie – Rambo: Last Blood*. [Çevrimiçi]. <http://www.theguardian.com/film/2015/jan/06/sylvester-stallone-title-final-rambo-movie-rambo-last-blood> [Erişim tarihi: 01/09/ 2015].
- First Blood. (1982) [Film] Yönetmen: TED KOTCHEFF. ABD: Orion Pictures.
- HERMAN, E. S. ve CHOMSKY, N. (2012) *Rızanın imalatı: kitle medyasının ekonomi politiği*. Çev. E. Abadoğlu. 2. Basım. İstanbul: bgst Yayınları.
- JHALLY, S. ve GERBNER, G. (1997) *The Electronic storyteller television and the cultivation of values*. Northampton, Mass: Media Education Foundation.
- RICO, J. (???) *The best and worst war movies about Vietnam*. [Çevrimiçi]. <http://warmovies.about.com/od/TopPicks/tp/Top-10-Vietnam-Films-Of-All-Time.htm> [Erişim tarihi: 01/09/2015].